

СЛОБОДАН ВУЈАЧИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРОФИЛ *МЕМОАРА* ВОЈВОДЕ ГАВРА ВУКОВИЋА

Методолошки приступ оваквим феноменима, и са позиција модерне науке о књижевности, поставља познате премисе и захтјеве тражења и налажења оних компонената које су биле доминантне за културу онога времена, превасходно као израз самосталног и оригиналног. Тај чинилац помаже нам да схватимо шта ти реалитети значе и колико нам припадају. Широки садржајни спектар *Мемоара* војводе Гавра Вуковића није се зауставио у свом времену - у границама ондашњих историјских, књижевних и културних концепата и ужих друштвених слојева. Он је те границе законито прекорачио због третмана фундаменталних догађаја и проблема свога времена, па и оног које му је претходило, а на тим основама стварала се модерна историја и модерна култура и литература. Значења и важења ове природе, као и све друго, мијењају се и модификују. Међутим, исто тако знамо да би подвајањем историје и културе ускраћивали људску везу у ширем смислу њенога схватања и разумијевања. Физиономија оваквих творевина своди се на хуманистичку комуникацију из које произилази богатство људскога живљења и опстајања. Данашњој друштвеној и културној стварности неопходне су раније творевине, као што су *Мемоари* војводе Гавра Вуковића.

Исте ове карактеристике могу се дати, и дате су, у односу на један часопис у Црној Гори, који је излазио између два рата. Ријеч је о цетињским "Записима", часопису за науку и књижевност, који су редовно излазили од 1927. до 1933. године. Доцније, и сад, то су "Историјски записи". У првој, књижевно-научној серији, као сарадник истакнуто мјесто има и војвода Гавро Вуковић. "Записи" су, селективно, колико се тада могло, али у духу једне самосталне концепције и визије, пред-

ставили скоро сву тадашњу књижевну Црну Гору, демократски отварајући своје странице свим ондашњим значајнијим ауторима, и онима који су заступали историјско-биографски метод и онима у снажном таласу покрета социјалне литературе. Тамо налазимо, на примјер, и студију о нашем и европском надреализму Риста Ратковића. "Записи" су се ослањали на богато часописно искуство Црне Горе, али њихов директни узор био је познати "Српски књижевни гласник", којег су својевремено уређивали Јован Скерлић и Павле Поповић. У "Записима" били су заступљени и наши и страни аутори прозе и поезије, књижевни историчари и књижевни критичари, аутори најзначајније расправе о анегдоти у нас, прилози о Његошу, те текстови о позоришном, ликовном и музичком животу, као и прилози из етнографије, историје и историјска грађа из економске мисли и привреде, политике и социологије, философије и психологије, и других области. О њима је изражена мериторна оцјена: "Записи" представљају најзначајнији културни догађај у Црној Гори између два рата. У једном дијелу "Записа" присутни су аутори мемоара и путописа, као и одговарајући коментари. Овај часопис уређивали су угледни цетињски професори уједно и научни и књижевни радници: Душан Вуксан, Видо Латковић, Радосав Меденица, Милан Вукићевић и Илија Зорић.

Поводом смрти војводе Гавра Вуковића "Записи" су донијели некролошки прилог којег представљамо у концизнијем исказу. "Он је живио у оном добу када се нагло јачала национална мисао, добу када се нешто друго није мислило, сем о ослобођењу нашега народа од Турака и Аустрије. Сједећи седамнаест година на столици министра иностраних дјела Црне Горе он је своју отаџбину достојно репрезентовао. Кад се у Србији водила политика ослањања на Аустрију, он се чврсто везао за славенску Русију, убијеђен да је једини пријатељ Балканских Словена - Русија. И за све вријеме он није одступио од те идеје... Поред његовог политичког дјеловања, он има велике заслуге као писац. Ми смо имали задовољство да видимо и читамо његову огромну и марљиво урађену мемоарску радњу. Он се по томе разликује од свих црногорских државника... Посљедње године свога живота покојни Војвода провео је повучено међу својим земљацима, вољен и поштован од свих и свакога. Уредништво "Записа" има специјалних разлога да војводу Гавра искрено жали. Иако у дубокој старости, он је пратио јавни живот, па је наш потхват правилно разумио и нашем часопису указао част: да му постане један од првих сарадника, да ту сарадњу не ускрати све до своје смрти"...

*

Основна и карактеристична чињеница за мемоаре је да су они дјело у којем аутор презентује своја сјећања на оно што се збило а у чему

је и сам актер. Бројни творци мемоара, и у нас и у свијету, сваки на свој начин, највише су представили значајне односно историјске догађаје свога времена, али, што је и разумљиво, са присутним реминисценцијама и асоцијацијама у компаративном смислу и значењу. Скоро по правилу, мемоаре пишу еминентни свјedoци епохе: државници, војсковође, књижевници, дипломати, философи, они који су креирали вријеме и ход људи и народа. Својевремено је Винстон Черчил добио Нобелову награду за своје *Мемоаре*. Природно да је у њима присутан и персонални фактор, управо личност самога аутора, па, тако, добивамо и својеврсну аутобиографску слику, што је од посебног значаја, јер се мемоари пишу у првом лицу. Зависно од вокације и професије аутора, мемоари су и сродни и различни. На примјеру нашега војводе Гавра Вуковића, имамо једну укомпоновану, фину и интелектуалну па и елегантну симбиозу збивања и догађања изузетно значајног временског интервала црногорске истрије, али не само црногорске. Он је модерни европејски правник, који, прије свега, посједује језик логике, а такав језик по својој природи најближи је егзактној лексици и синтакси. Међутим, језик његових *Мемоара* је и књижеван, према рационално-емпиријском чврсто стоје и књижевно-емотивни тонови, па се, тако, формирала својеврсна апроксиматива. Потом, као један од постамената ових *Мемоара* је и рођени "језик" Гавра Вуковића - она трајна и богата традиција епско-рустикалне нарације и завичајнога миљеа.

*

Намјерно почињемо од III тома *Мемоара* војводе Гавра Вуковића, апострофирајући два поглавља: *Војвода Миљан Вуков и Васојевићи* и *Књажев Ђуш у Цариград*. Значи, од Лијеве Ријеке, па до престоног империјалног града на граници Европе и Азије!

Ко је и какав војвода Миљан Вуков Вешовић у писаном исказу војводе Гавра! Ово опширније поглавље уједно је историјска слика и Васојевића и Црне Горе и историјске мисије војводе Миљана, као и његових бројних личних и породичних траума и трагедија. Сви најбитнији догађаји у Васојевићима Миљанова времена документовано су представљени, као и онај о чврстој спони овога народног првака са игуманом Мојсијем Зечевићем. Њима, је и сами бог отворио двери тамних планина и пећина да узму благо и злато за потребе ратника и радника. Са позиција ове наше теме, о књижевном профилу *Мемоара* војводе Гавра Вуковића, вјерујемо да је најјачи и најизразитији лик војводе Миљана. Цијела једна интима: отац и син! И концизна слика тог чудесног војводе Миљана. Портрет, са суптилним дескриптивно-литерарним колором. Миљан је, по војводи Гавру, био изразито духован и духовит али у млађим годинама и непослушан и замишљен. Стално је ослушкивао шта говоре мудри и паметни људи. "Постао је високога стаса, главе

према тијелу хармонично развијене, лица умјерено дугачкога, боје лица бијеле, са помало руменила, носа умјерена, усана танких, брчића црних, чела високог, косе црне, коврцасте... Био је лак на ногама, скока ненадмашног, стријелац првога реда"...

Ето, у једној прегршти ријечи, цијели један лик васојевичког горштака. Као да је изникао из народне пјесме и легенде, па, онако висок и смион, језди својим племеном. С њим су храбри и одлучни "заточници мријет навикнути", а плахи и лакоми шуте или су се скрили под скуте злотвора.

Судећи о војводи Миљану, војвода Гавро позива се на старе и правичне људе, који су казали: Путовао је без пратње, али се бојао да не погине од укривене мучке засједе. Строг, до краја, био је према главарима који би изневјерили народно надање. Без правде нема слободе, говорио је. А говорио је мало, само кад треба. Ријеч му је била чврста, истинита и убојита. Та ријеч, Миљанова, није смјела да се гази и унижава. То је била чиста и света ријеч. Слободни људи имају слободну ријеч. А био је предрасудан, вели војвода Гавро. Вјеровао је у зло и у добре духове, у мађије, у снове, рђаве је крио а добре је казивао и тумачио. Црногорски народни афоризам каже: Вазда ће добар човјек рећи добру ријеч. Озбиљан, можда и преко сваке мјере, само ријетко је био насмијан: рушио је кућевни мир и задовољство, нарочито послје погибије брата Ђока.

*

Догодила се тешка драма, породична трагедија. О томе, али мало, пише војвода Гавро. Донијели су тијело без главе Миљанова брата. А Миљанова дична супруга бјеше заспала од умора и чекања. Миљан је хтио ножем да је испресијеца, и отпустио је, вратио браћи, јер му је, иако нехатом, ударила на образ. Осто је при својој крутој одлуци, јер Миљан Вуков не смије да погази своју ријеч. У Васојевићима је више приповијести о овом дубоком тужном чину. Понекад је несрећна мајка војводе Гавра долазила у близину Миљанова дома и кришом гледала своју дјецу, горке сузе пролијевајући. Војвода Гавро, на крају овога поглавља, казује како је ненадно умро његов брат Тодор, бригадир васојевички, са само тридесет и двије године живота. Стравични лелеци проломили су и земљу и небо, птице и пчеле нијесу се чуле, а Лим је тихо и нечујно носио своје воде; и он је коротовао. Сломљено срце Миљаново, послје двије недјеље од Тодорове смрти, заувјек је стало. Сахрањен је у завичајном селу Лопатама, у својој Лијевој Ријечи, као обичан војник. А, "оваквијех витезова велика царства желе". Неће то да каже војвода Гавро, али хоћемо, и морамо, ми.

*

Поглавље *Књажев њуџи у Цариград*, колико је мемоарског карактера, толико је и путопис који омогућава шире литерарне дескрипције, што знамо на примјерима и наших и страних аутора. (Сегменти из овога дијела *Мемоара* војводе Гавра Вуковића били су једна од основа да у програм Одсјека за српски језик и књижевност на Филозофском факултету у Никшићу официјелно унесемо ове *Мемоаре* као цјелину, као и *Мемоаре* и путописе др Анта Гвозденовића и Николе I Петровића). Војвода Гавро у овом путопису отвара простор ширем нарацијском поступку. Дочарава нам прелијепи Бококоторски залив и приморске градове и градиће, згуснута паштровићка села и постојбину Кањоша Мацеџиновића и пространо море које је "мирно као јагње". А Господар ипак жели да се плови што ближе крају, можда помишљајући и на онај Његошев стих "Лијепо се морем возит ма је копном сигурније." Описана је албанска обала, унијете су расправе о грчкој митологији, а пучина плава спава, и, ево, Дарданели и та опасна и загонетна Султанија. Низом одабраних детаља војвода Гавро илуструје особености мјеста и људи. Мраморно море је као језеро а румелијска и анадолијска обала искићене су селима и варошицама. Блистају бродови свију народности у цариградској луци, свијетле се минарети и баште. Призор је величанствен. Све је пуно: трпезе, одијела, одаје и салони, сребро и злато, искићена домаћа и страна господа, парадна војска, одбљесци мермера, музика, терасе, удешене жене и невино цвијеће. Све то, у детаљима, уочава и слика вјешта рука војводе Гавра, јер је све пуно, али и све је пусто у односу на његове Васојевиће и Црну Гору. Људи су скутоноше и полтрони и њихова ријеч, по строгој хијерархији власти, заустављена је, а сами султан Хамид-Хан је бог. Овакав је по опису војводе Гавра: "Глава према тијелу превелика, стаса покучена, носа великог, кукастог, очију малих дубоко у лобању упалих, ушију великих, зуба великих, уста дугачких. Али духовит је и вјешт оратор, и умије да се понаша отмено, добар је државник, а зао владар, перфидан и вјероломан до злочинства..."

*

Војвода Гавро у својим *Мемоарима* даје портрете низа наших и страних личности али говори и о љепотама Скадарског језера, о борбеној прошлости Црногораца, и о књижевним темама које се односе на грчку културу, француску револуцију... Све то прати, и коментарише, наш мудри војвода Гавро Вуковић. Понегдје и понекад бива пристрасан па и лично и племенски ограничен, али то не улази у ареу његових литерарних опсервација и књижевних квалитета.

Аналогне процјене и судови, са критичко-књижевног становишта, могу се дати и на поглавља *Ојсада града Никшића* и *Ојсада Бара* (I књига) и *Удадба црногорске принцезе Јелене* (III књига).

*

Аутор ових редова, нема праксу да прави закључке, који су једна наслијеђена уџбеничка репетиција. Дакле, ваља, прије свега, да наши, и не само школовани људи, прочитају *Мемоаре* војводе Гавра Вуковића. Он је, у њима, у извјесној мјери акрибијски антрополог, и политичар, и државник, и књижевник, са смислом тананог уочавања виталних детаља и момената и људи и колектива, а они живот значе. У тим односима његова ријеч је одабрана и литерарна и лапидарна... А шта је књижевност него умјетност ријечи!